

מסורת הש"ס

- א. בי"ב קכ"א. א. איכ"ר פתיחה לב.
- ב. ברכות מ"ג. ב. בי"ב קכ"א. ב. וירושלמי ברכות פ"א ה"ה. שם פ"ז ה"א. שם תענית פ"ד ה"ה. במדב"ר פ"ג ז-ו.
- ג. איכ"ר ב. ב. תנחומא מסעי ו. תנחומא מסעי ז.
- ד. בי"ב קכ"א. א. ירושלמי תענית פ"ד ה"ז. פתיחה לב.
- ה. תנחומא פ"א מ"ג. אר"י פ"ב א.
- ו. בי"ב קכ"א. ב. (הפסוק) ט"ו. א. נ"ר ט. ב. ב"ק פ. א. בי"ב קכ"ב.
- ז. ירושלמי תענית פ"ד ה"ז.

גרוסת

אמר לאיזה שירצו יעלו ויש כתי"י שלא גרסו זאת. יום שפסקו בכתי"י: שהיו מוסקים בו. תניא ר' אליעזר בכתי"י: דתניא ר' אליעזר. ודלא מוסיף יאסף במבילה ועוד: דלא מוסיף יסף ור' בעי"י. תני רב יוסף - יוסף בכתי"י: מאי יאסף תני רב יוסף ור' כ"י. גנות ירושלים ויש: גנות ישראל וגם: בני ישראל.

החיים

הרוגי ביתר ראה בעמוד 112.

העולם

תשש כוחה של חמה ראה בעמוד 112.

לאיזה שירצו יעלו שאם ירצו - יעלו לירושלים. ירצו - ילכו לבית אל או לדן. רב מתנה אמר: יום זה היתה בו עוד ישועה, כי הוא יום שנתנו הרוגי ביתר לקבורה. שהתירו השלטונות הרומיים לקבור אותם. לאחר זמן רב. ואמר רב מתנה: אותו יום שנתנו הרוגי ביתר לקבורה תקנו ביבנה ברכת "הטוב והמטיב" - שנתנו שלא הסריחו, ו"המטיב" - שנתנו לקבורה. רבה ורב יוסף דאמרי תרזיהו (אמרו שניהם): חמשה עשר באב הוא יום שפסקו מלכרות עצים למערכה שעורכים על המזבח, והיו משתמשים בעצים ישנים. דתניא (ששנויה ברייתא) ר' אליעזר הגדול אומר: מחמשה עשר באב ואילך תשש כוחה של חמה, ולכן לא היו כורתין עצים למערכה לפי שאינן יבשין כל צרכם. אמר רב מנשיא: וקרו ליה יום תבר מגל ונקוראים לו יום שבירת המגל ששוב אין חוטבים עצים בגרון ובאלו לכבוד העצים עושים חגיגה זו. משום הפסקת כריתת העצים. ומעירים: מכאן ואילך מיום זה והלאה דמוסיף יוסף ודלא מוסיף יאסף (מי שמוסיף כלימוד התורה כלילות יוסף חיים, ומי שלא מוסיף יאסף) ושואלים: מאי (מה פירושו) יאסף? אמר רב יוסף: תקבריה אימיה ותקברנו אמוח כלומר, ימות בלא זמנו.

שנינו במשנה: שבהן כנות ירושלים יוצאות במחולות ככרמים. תנו רבנן (שנו חכמים) כפירוט: בת מלך שואלת מכת סגן שהוא כדריגה נמוכה יותר, ובת סגן מכת כהן משוח מלחמה ובה מושוח מלחמה מכת כהן הדיוט, וכל ישראל שואלין זה עשו

מאי יאסף יאסף אימיה - תימה: וכי היה מסופק מאי יאסף? אלא נראה לומר דלא מוסיף יסף ומיהא קבעי גמרא מאי יסף, אבל לעולם הוה ידע דיאסף הוא לשון מיתה, כדכתיב (בראשית מט) "ויגוע יואסף אל עמיו".

עיונים

לאיזה שירצו יעלו / ור' בתשי' שהסביר מקור הדבר במקרא. וכירושלמי נאמר, כי העובדה שבימיו בטלה מלכות ישראל הוא כענש שכיון שבוטל את הנדר אבל לא המריץ את ישראל לעשות תשובה הוריד את הקלר האשמה מצוארו ותלאם על הציבור כולו, ולכן נענש. נתנו הרוגי ביתר לקבורה / וכבר הקשה בגמרא: הרי ט"ז באב טרזו כבר ממן הבית? (ועיי"ש). ואולי' בא לומר שעלגלו זכות ליום זכאי, ועוד שהוא טעם מפני מה עושים בו מקצת שמחה אפילו בזמן הזה. דלא מוסיף יאסף / כי התורה היא יחיד ואורך ימיו' ומי שמתרשל בלימודה מראה בעצמו שאינו חפץ חיים (מכתם).

לאיזה שירצה יעלו - הושע בן אלה רשע היה, דכתיב (מלכים ב', ח) "ויעש הרע בעיני ה' רק לא כמלכי ישראל", והיינו דקאמר "רק" - שנטל את הפרוסדארות, ולאמר: לאיזה שירצו יעלו. הרוגי ביתר - נפרק "הניזקין" (גיטין נ"א, א). מלכרות - לפי שהן לחין, ומאומה האמן אין כח נחמה לייבשן. ותיישינן מפני החולעת, לפי כדאמרינן (מדות פרק ג' משנה ה'). יום תבר מגל - שכינת הגרון, שפסקו החוטב מלחטוב עלים. מכאן ואילך - שעת שיש בו חולעת פסול למערכה, לילוח על הימים לעסוק נחורה - יוסף חיים על חיו. דלא יוסף - לעסוק נחורה כלילות. תקבריה אימיה - כלומר: ימות בלא עמו. בת מלך - אף על פי שהיא לה - שואלת מכת כהן גדול כ"ר, שלא לייש את השואלת ממון שאין לה. מכת כהן גדול - שהיא קרוב וממון למלכות. סגן - כהן חשוב, ממונה חמח כהן גדול להיות מחמיו ניום הכפורים, אם יארע פסול נכהן גדול ניום הכפורים - ישמש זה הסגן מחמיו. משוח מלחמה - הוא הכהן המכריז במלחמה "מי האיש הירא וכן הלכז" וגו' (דברים כ').

תוספות

תיקנו ביבנה הטוב והמטיב - פירוש: בברכת המזון. ומשום הכי תקנו יותר על היין "הטוב והמטיב" טפי מבשאר דברים, לפי שהיו (כמו) גדר בכרם, ולא נסרוחו. יום תבר מגל - פירוש: שמועין מלכרות עצים למערכה. פירוש: משום שחלש

כחה של חמה, ומגדלין התולעים באילנות, ועצים מתולעים פסולים למערכה. כדאמר (במדות) [פרק ב משנה ה'] שהכהנים בעלי מומין הם מנקרים העצים ומסירין העצים מתולעים, שפסולות למערכה.

דלא מוסיף יאסף - פירוש: אותו שאינו מוסיף מן הלילות על הימים - יאסף. מאי יאסף יאסף אימיה - תימה: וכי היה מסופק מאי יאסף? אלא נראה לומר דלא מוסיף יסף ומיהא קבעי גמרא מאי יסף, אבל לעולם הוה ידע דיאסף הוא לשון מיתה, כדכתיב (בראשית מט) "ויגוע יואסף אל עמיו".

בת מלך מכת כהן גדול / ותקנו זאת, כי כרגיל כל אשה שואלת מעשריה ממנה, ושינו את הסדר הנהוג כדי שלא תתביישנה לשאול, ויהיו הבגדים דומים זה לזה (שפ"א).

אורח החלכה

תקנת הטוב והמטיב / ברכה רביעית של ברכת המזון "הטוב והמטיב" תקנו חכמי המשנה ביבנה ביום שניתנו הרוגי ביתר לקבורה. (רמב"ם, ספר אהבה, הלכות ברכות, פ"ב ה"א)

אפילו מקופלין ומונחין בקופסא = *איסקוריין*. צריכין טבילה – כולן, שלא לנייש את שזריכה טבילה. שאין אשה אלא לבנים – אם ננין יהיו מיוחסין הכל קופלין עליהם, בין זכרים בין נקבות. על מנת שתעטרונן בזהובים – שאחרי הנישואין מתנו לנו כשעשיתן. ומילתא נעלמא הוא דלמרי, כלומר: ונלנד שמתנו לנו מלנושים נאים. מחול – סניג, לשון "מחול הכרס" (כלאים, פרק רביעי משנה א'). מראה באצבעו – ולאמר: זה ה' קוינו לו וישענו, זה ה' קוינו לו נגילה ונשמחה בישועתו. הדרן עלך בשלשה פרקים וסליקא לה מסכת תענית

תוספות

כל אחד ואחד מראה הקדוש ברוך הוא באצבעו, שנאמר "הנה אלהינו זה קוינו לו וגו' נגילה ונשמחה בישועתו". הדרן עלך בשלשה פרקים וסליקא לה מסכת תענית

כדי שלא יתבייש את מי שאין לו בגדים, ותקנו שיהיו כולם שואלים בגדים זה מזה. שנינו במשנה: כל הכלים (הבגדים) הללו טעונין טבילה שמה לכשה אותן אשה נדה. אמר ר' אלעזר: אפילו היו מקופלין ומונחין בקופסא, שלא נגעו בהם במשך כל הזמן מכל מקום גזרו שיטבילום. "בנות ישראל יוצאות וחולות בכרמים" תנא [שנה ההכנס]: מי שאין לו אשה נפנה לשם לבחור לו אישה. שנינו: מיוחסות שבהן היו אומרות: בחור שא נא עיניך וכו'. תנו רבנן בכרייתא בפירוט: יפיפות שבהן מה היו אומרות: תנו עיניכם ליופי, שאין האשה אלא ליופי. מיוחסות שבהן מה היו אומרות: תנו עיניכם למשפחה, לפי שאין האשה אלא לבנים והיו הבנים מיוחסים ונוטים לדרך הוריהם. מכוערות שבהם מה היו אומרות: קחו מקחכם לשם שמים, ובלבד שתעטרונן בזהובים אחר הנישואים, ואז נתייפה. ואגב ענין זה של מחולות מסיימים את המסכת בענין דומה, אמר עולא ביראה (מן העיר בירי) אמר ר' אלעזר: עתיד הקדוש ברוך הוא לעשות מחול לצדיקים, והוא יושב ביניהם בגן עדן, וכל אחד ואחד מן הצדיקים מראה עליו באצבעו, שנאמר "ואמר ביום ההוא הנה אלהינו זה קוינו לו וישענו זה ה' קוינו לו נגילה ונשמחה בישועתו" (ישעיהו כה, ט) שתהא התגלות ה' וכל אחד יוכל לומר "זה אלוהינו" כמראה באצבע.

הדרן עלך בשלשה פרקים וסליקא לה מסכת תענית

עיונים

טעונין טבילה / נתנו טעמים שונים לדבר, אם מחשש שמא היתה אחת מהן נדה, שהרי אין אחת בקיאה בחבורתה (ר' רשי וריד), ועוד, ושלא לבייש את הצריכה טבילה תקנו שיהיו הכל מטבילים (רשי, ריד), וכך שלא יימנעו מלשאלו בגדי עם הארץ וכדי שלא תתבייש הטמאה לספר שטמאה היא ולא תטבל (ר' יהונתן). ובירושלמי מביא טעם חרש, שביין שמצריכים להטביל את הבגדים, שוב אין חוששות להן ונותנות אותן בהשאלה, שהרי כבר נרטבו ונתקלקלו קצת על ידי הטבילה (וכן כתב הראב"ד). בנות ישראל יוצאות וחולות / וכתבו הגאונים שעיקר מנהג זה למדו ממעשה שעשו בהתרת בנות יבש גלעד לבני בנימין, ותקנו כן בכל שמחה. האריכו המפרשים להסביר כי היתה זו תקנה במיוחד לאותן בנות שלא היה קל להן להינשא, ואז היו בחורי ישראל בוחרים להם בנות, ואחר כך, כאשר הסכימו בני המשפחה, היו מקדשים אותן (ר' בריטביא ועוד). שתעטרונן בזהובים / וכתב ריעב"ץ כי כבר אמרו חכמים "בנות ישראל נאות הן אלא שהעניות מטולתן" (נדרים פ"ט מ"ז), ולכן אם יתעטר בזהובים – יתייפו ויימצאו בהן אף שאר מעלות. ור' הגרסה "שתעטר בזהובים", שכונתה שהנושא אשה לשם שמים יזכה בשל כך לעשר וכבוד.

מחול לצדיקים / כבר כתבו ראשונים ואחרונים שענין זה יש בו מסודות התורה, וכתב רבנו בחיי (עה"ת) כי המחול, שהוא בעצרת עגול, מסמל דבר שאין לו סוף, רמז לשפע שיבוא לצדיקים לעתיד. והאלשך כתב כי אז יזכו הכל לבחינת נבואה, שהוא ענין שהאדם יכול להראות באצבע על התגלות ה'. וכתבו כי יש בכך גם רמז לגילוי סודות התורה, שהצדיקים יזכו להם, ולכן מרמז ענין "מראה באצבעו" (ר' בכפתור ופרח). וכתבו כי הענין נרמז בדברי הנביא "או תשמח בתולה במחול ובהורים חקנים יחידו והפכתי אכלם לששון ותחמתיים ושמחתים מיגונם" (ירמיה לא, יג) המרמז לאותם גילויים שלעתיד, ובו נקשר מחול הבנות בימי השמחה עם מחול הצדיקים שלעתיד לבוא (ר' במהר"ל).

אורח הילה

ט"ו באב / אף בזמן הזה עושים מקצת שמחה בט"ו באב, ואין אומרים בו תחנון. (שו"ע א"ת קלא, ז)

מסורת הש"ס

- ח. (הביטוי) פסחים פ"ב, א.
- ט. ירושלמי תענית פ"ד ה"ו (באריכות ועייש).
- י. איכ"ר פתיחה ל"ג.
- יא. ירושלמי תענית פ"ד ה"ו (בשניים).
- יב. כתובות נ"ט, ב.
- יג. שם.
- יד. ירושלמי מגילה פ"ב ה"ד.
- טו. מו"ק פ"ג ה"ו, ויק"ר פ"א ט'. שח"ר א, ב. שם ז, א. קה"ר א, יא. שו"ת תהלים מח. ילקוט נ"ך תכח. ור' תחומא שמיני יא.

גרסות

- שלא יתבייש בכתיב: שלא לבייש.
- ובלבד שתעטרונן בכתיב: בשביל שתעטרונן.
- והוא יושב ביניהם בכתיב: והוא עומד באמצע.
- מראה באצבעו בכתיב: מראה עליו באצבעו.

לשון

- קופסא
- מקור המלה מן הלטינית capsula או מן היוונית (κάψα) – תיבה, קופסה.

* אישקוריין מן הצרפתית העתיקה écrin – ארון, קופסה.